

та вказує на упосліджене становище жіночої осовіти в патріархальному суспільстві. Аналіз мотиву зустрічі за столом в романах письменниці засвідчує дієвість застосування позицій комунікативної філософії до увиразнення філософсько-естетичних та художньо-стильових особливостей романного доробку Вулф.

ЛІТЕРАТУРА

1. Больнов, Фрідріх Отто. Зустріч // Ситниченко Л.А. Першоджерела комунікативної філософії. – К. : Либідь, 1996. – С. 157–170.
2. Бубер, Мартін. Перспектива // Ситниченко Л.А. Першоджерела комунікативної філософії. – К. : Либідь, 1996. – С. 149–156.
3. Вулф, Вірджинія. Власний простір / Вірджинія Вулф. – К. : Вид. дім «Альтернативи», 1999. – 112 ст.
4. Любарець, Наталія. Рецепція прози Вірджинії Вулф у романі Майкла Каннінгема «Години» // Слово і час. – 2006. – №7. – С. 56–61.
5. Ситниченко Л.А. Першоджерела комунікативної філософії. – К. : Либідь, 1996. – 176 с.
6. Ясперс, Карл. Комунікація // Ситниченко Л.А. Першоджерела комунікативної філософії. – К. : Либідь, 1996. – С. 132–148.
7. Briggs, Julia. Reading Virginia Woolf / Julia Briggs. – Edinburgh : Edinburgh University Press, 2006. – 236 p.
8. Jacobsen, Sally. Using Bloomsbury Art to Teach *Mrs. Dalloway*, *To the Lighthouse*, and *The Waves*: A New Historical Approach // Re: Reading, Re: Writing, Re: Teaching Virginia Woolf. – N.Y. : Pace University Press, 1995. – P. 48–51.
9. Woolf, Virginia. *Mrs. Dalloway*. – L. : Penguin Books, 1996. – 213 p.
10. Woolf, Virginia. *To the Lighthouse*. – L. : Penguin Books, 1996. – 306 p.
11. Woolf, Virginia. *The Waves*. – N.Y. : Oxford University Press, 1992. – 260 p.

МЕТАФОРА СМАКУ У «ПОВІСТІ ВРЕМ'ЯНИХ ЛІТ»

Катерина МАРЧУК

Житомирський державний університет імені Івана Франка

У статті розглянуто типи смаків, які були характерні для періоду Київської Русі та знайшли своє відображення у літописному тексті. Розкрито метафоричний потенціал понять «смак влади», «смак свободи», «смак помсти» крізь призму художнього матеріалу «Повісті врем'яних літ».

Ключові слова: літопис, смак, влада, свобода, помста.

В статье рассмотрены типы вкусов, которые были характерны для периода Киевской Руси и нашли свое отображение в летописном тексте. Раскрыто метафорический потенциал понятий «вкус власти», «вкус свободы», «вкус мести» сквозь призму художественного материала «Повести временных лет».

Ключевые слова: летопись, вкус, власть, свобода, мечь.

The article considers the types of flavors characteristic of Kievan Rus period and reflected in the chronicle text. It reveals metaphoric potential of concepts of “taste of power”, “taste of freedom”, “taste of revenge” through the prism of *The Tale of the Bygone Years*.

Keywords: chronicle, taste, power, freedom, revenge.

Поняття смаку в українській літературі останнім часом набуває все більшого поширення. Причому йдеться не лише про пряме значення смаку як психофізіологічної реакції організму на подразник, а й про множину інших значень, у тому числі й метафоричних. «В житті є сфера, де про смаки справді не сперечаються, бо сперечатися було б нерозумно. Але це сфера чисто фізіологічного відчуття – що смачно, а що несмачно. Це скоріше не смак, а уподобання, якому надається перевага: солодкому чи солоному, гіркому чи кислому, холодному чи гарячому тощо. Такі характеристики предметів не мають суспільного змісту, а тому і не торкаються інтересів іншої людини» [1, с. 1].

Що ж до «іншого боку медалі», то у друкованій літературі все частіше натрапляємо на наукові суперечки, що стосуються особливостей естетичного та художнього смаків. Насамперед тут ідеться про протиріччя між індивідуальним та суспільним, природженим та набутих. Так, естетичний смак не є природженою властивістю людини, це «соціальна, духовна якість людини, що формується, як і багато інших соціальних якостей, в процесі виховання та навчання» [1, с. 1]. Однак у процесі соціалізації кожна людина набуває власного, неповторного досвіду, пов'язаного зі сприйняттям навколишнього світу, засвоєнням культурних цінностей, оскільки пропускає отриману інформацію через фільтр особистих якостей, особливостей характеру.

Звичайно, не залишається поза дослідницькою увагою і поліфонія метафоричних значень поняття смаку, про які, власне, й йтиметься мова у нашій статті. Акцентуємо увагу на тих, які мали місце у духовному житті Київської Русі, здійснювали прямий чи безпосередній вплив на суспільно-політичний устрій держави та знайшли своє відображення у художньому тексті «Повісті врем'яних літ». Аналізуючи літописний текст за смаковим показником, зупиняємося на моментах, які стосуються «смаку влади», «смаку свободи», «смаку помсти».

«Повість врем'яних літ» у різні часи перебувала у полі зацікавлення українських літературознавців. Свої наукові студії, присвячені художнім особливостям літопису, представляли й О. Шахматов, А. Шайкин, Д. Ліхачов, П. Білоус та ін. У їхніх працях ми так чи інакше знаходимо матеріал, пов'язаний з поняттями влади, помсти або свободи.

«Смак свободи»

Поняття свободи у давньоукраїнській державі існувало, щонайменше, у двох своїх проявах – духовному та фізичному. Дуалізм душі й тіла, поєднання природного і духовного в людині розглядалось крізь призму притаманної їй індивідуальної свободи. Духовна свобода залежала від специфіки християнського світогляду її носія і полягала у виборі між шляхом спасіння (життя) через служіння Богу і шляхом гріха та смерті як розплати за людську гординю і непокору.

Фізична свобода є «відсутністю будь-яких перешкод для дій людини» (Гоббс). Характерною для періоду Русі була свобода від насилля з боку войовничих народів. У «Повісті врем'яних літ» зустрічаємо моменти, які передають «дух свободи», прагнення русичів за будь-яку ціну зберегти власну гідність та незалежність. Згадаймо ситуацію, коли вперше на території Русі з'явилися печеніги: *«И остушиша Печенизи городъ в силъ тязьцѣ, бецисленое множьство около города, и не бѣ лзѣ вылѣсти изъ града, ни вѣсти послати; и изнемогаху людье голодомъ и водою»* [4, с. 103]. Незважаючи на відсутність князя (Святослав у цей час княжив у Переяславі), міщани, на чолі з княгинею Ольгою, зачиняються у місті. Однак ситуація виявилася складною, оскільки ні зайти до міста, ні вийти з нього було не можливо, що виключало можливість отримати допомогу від князя Святослава та його дружини. Здавалося б, єдиний вихід – здатися на милість завойовників. Однак прагнення свободи було настільки сильним, що міщани згодні були піти на будь-яку крайність, аби лише зберегти свободу. Тому вони беззаперечно ідуть на, здавалося б, ризикований і безглуздий хід – відпускають до печенігів хлопчика-підлітка: *«аще можеш како ити, иди»* [4, с. 104]. Той сміливо ходив поміж печенігів і запитував, чи ніхто не бачив його коня. Печеніги прийняли його за свого, і лише коли він убрід почав переходити річку – зрозуміли все і почали стріляти. Хлопець зумів дістатися до військової дружини і попросити допомоги – місто та його жителі були врятовані, печеніги відступили.

Такого щасливого фіналу могло й не бути, якби русичі не знали «смаку свободи». Народи, які постійно перебувають під гнітом, переходять із рук одного ворога в руки іншого, часто втрачають цей «смак», змирившись

із долею, боячись втратити життя, розучившись мислити і приймати рішення самостійно. Русичі ж мали можливість сповна відчутти «солодкий смак свободи» і навчилися зберігати його, незалежно від ціни, яку доводиться платити. Таким чином, вони отримують ще й «свободу для...», тобто можуть вільно розпоряджатися своїми матеріальним та духовними ресурсами, обирати стиль та ритм життя, відповідно до норм та правил сучасного їм суспільства.

«Смак помсти»

Помста у багатьох випадках виникає як реакція на агресію. Це відбувається тоді, коли «безпосередня відповідь на цю агресію неможлива – в силу того, що суб'єкт, який завдав шкоди, є сильнішим фізично чи морально, чи в силу того, що така реакція може засуджуватися суспільством чи якимось може вплинути на фізичний чи соціальний статус індивіда» [1, с. 1].

Літопис наводить чимало випадків, коли причинами збройних нападів ставало бажання помсти, спричинене тим чи іншим соціальним або емоційним подразником: *«И вѣставше на нь Новгородьци, избиша Варягы въ дворѣхъ Пронихъ, и разгнѣвася Ярославъ, и шедъ на Рокъмъ, и сѣдъ въ дворѣ; и пославъ к Новьгородьцемъ, и рече: «уже мнѣ сихъ не кресити». И позва къ собѣ нарочитая мужа, иже бяху исъѣкли Варяги; и облѣсти ихъ и исѣче»* [4, с. 220]. Тут князь Ярослав чинить помсту новгородцям за насилля над варягами – народом, якого він мав за союзника, тому цей вчинок набуває суспільно-політичного характеру.

Однак у «Повісті врем'яних літ» є моменти, де мають місце широкі описи особистої відплати. Показовою в цьому плані є помста княгині Ольги древлянам за смерть чоловіка (князь Ігор був убитий древлянами за непосильне підвищення данини). Ця жінка сповна відчула «смак помсти», оскільки провадила її в кілька етапів («смакувала»). Спочатку вона обманує древлянських послів, виявляючи вдавану прихильність: *«Уже мнѣ своего князя не крѣсити; но хоцю въ почтити на утьрѣя предъ людми своими»* [4, с. 82]. Княгиня хитрістю примушує небажаних гостей сісти у «почесні» човни і наказує своїм людям укинути їх у глибокі ями та засипати землею. Однак Ольга ображена не лише за смерть чоловіка, а ще й за нахабне бажання древлян видати її за їхнього князя Мала, а також за їхню самовпевнену обіцянку щодо малолітнього Святослава: *«Се князя Рускаго убихомъ; поимемъ княгиню его Олгу за князь свой Малъ, и Святослава, и створимъ ему якоже хоцемъ»* [4, с. 80]. Таким чином, серйозна образа була завдана усій князівській

родині. Саме тому княгині не досить смерті послів, вона запрошує до себе «верхівку» ненависного їй народу – найбільш впливових та шанованих людей – та живцем спалює їх у бані. Після цього княгиня втретє застосовує хитрість – організовує пишну тризну за чоловіком на землі, де він знайшов свою смерть, поїть древлян та наказує своїм воїнам убити їх усіх до єдиного.

І лише після цього княгиня збирає велике військо і вступає у відкритий бій. Ольга підводить військо до Коростеня (безпосередній вбивці князя Ігоря – вихідці з цього міста) та вкотре обманує древлян, беручи з них мізерну, на перший погляд, данину – по три голуби та горобці від двору. Але якраз ця невеличка данина стає для жителів міста фатальною, оскільки птахи, відпущені на волю, повертаються до своїх гнізд з вогнем та запалюють його з усіх боків: *«И тако загарухуться горобници, и отъ нихъ клѣти и одрины, и не бѣ двора, идеже не горяше, и не бѣ льзѣ гасити, вси бо дворъ взгоръшася»* [4, с. 90].

Помста княгині Ольги не була миттєвою відповіддю на образу. Це, швидше, добре продумана, хитра, багатоетапна стратегія, спрямована на результат – смерть кривдникам. З цього можемо зробити висновок, що вчинками її керував «смак помсти», який після кожного етапу відплати підштовхував до наступного, тішив та гоїв душевні рани, отримані внаслідок страшної втрати.

Літописець не засуджує княгиню за таке жорстоке «смакування». Він вихований на християнській ідеології, де кровна помста грає досить важливу роль (за життя потрібно заплатити життям). «Очевидно в ті часи такий, фактично майже законодавчо закріплений, принцип помсти цілком явно асоціювався з уявленнями про відновлення справедливості. Тому основна суть такої чіткої регламентації, що саме і за що повинно бути вчинено кривднику («відомщено»), очевидно, полягала в тому, щоб не заборонити помсту взагалі, а тільки обмежити її – щоб не допустити подальшого наростання ворожнечі, так як вона в принципі могла повністю знищити якийсь окремих, ізольований етнос чи народ» [1, с. 1]. Ольга винищує не весь древлянський народ – частину вона, звісно, убиває, інших же віддає у рабство своїм воїнам або залишає, щоб платили данину, зберігши їм найцінніше – життя.

«Смак влади»

Особливості функціонування влади у давньоукраїнській державі слід досліджувати у контексті середньовічної культури: «...було б помилковим розглядати владу людини над людиною поза контекстом певної культури.

Допустимий обсяг влади, засоби досягнення влади, мета, заради якої владу використовують, – усе це передусім залежить від особливостей культури та тих цінностей, які побутують в даному суспільстві (звичаїв, етичних та правових норм тощо)» [5, с. 94].

Принцип родового переходу влади у давньоукраїнській державі яскраво виражений у ситуації вбивства Бориса і Гліба, детально описаній літописцем. Святополк після смерті батька по праву зайняв посаду верховного князя, однак народ приймав його неохоче, оскільки, за заповітом Володимира, князем мав стати Борис: *«Святополкъ же сѣде в Киевѣ по отци своемъ, и созва Кыяны, и нача имѣти имъ даяти; а они приимаху, и не бѣ сердце ихъ с нимъ, яко братья ихъ быша с Борисомъ»* [4, с. 208]. Тому Святополк зважається на страшний учинок – убивство братів-конкурентів. Однак і сам Борис (а далі і Гліб) відмовляється від пропозиції народу через те, що верховна влада має перейти таки до старшого із братів. Літописець-християнин стверджує, що вбивство це відбулося за промислом диявола, який начебто замислив завадити пануванню добра, направивши брата на брата. Однак «Борис і Гліб власною смертю захистили руську землю від замахів диявола, подали рятувальний приклад усім руським князям і після смерті продовжують опікувати Руську землю» [3, с. 116].

«Смак влади» у давньоукраїнській державі був настільки «солодким», що змушував князів провадити постійні криваві війни за володіння територіями. Такі війни відбувалися як усередині Київської Русі, так і на світовій арені. Так, наприклад, князь Олег з величезною армією «накинувся на Візантійську імперію, і греки не в силах були протистояти йому. Князь отримує від греків величезну данину і заключає з імперією угоду як очільник рівновеликої держави. Його щит красується на воротах Константинополя, греки готові бачити в ньому «святого Дмитра», що був посланий на них Богом за гріхи, язичники є вважають його «віщим», здатним побачити те, що недоступно звичайному людському зору» [6, с. 69].

Дуже часто, ведучи жорстокі кровопролитні війни за владу, князі пояснювали це благородною метою – бажанням об'єднати усі давньоукраїнські землі в єдину державу. Такі війни не викликали осуду літописців, оскільки, на їхню думку, сприяли зміцненню держави та централізації влади. Однак якщо збройні конфлікти відбувалися між синами одного батька, вони набували в очах літописця-християнина виразно негативного, гріховного забарвлення: «Війна, що зацівав Ярополк

проти Олега, який отримав древлянську землю, теж була війною за єдину владу Києва, але це була вже не тільки війна київського князя з древлянським – це була війна братів. Включившись у цю боротьбу, Володимир остаточно перетворив її в розбрат, у боротьбу за владу. Якщо у Ярополка могли бути якісь ідеологічні і політичні підстави як у старшого з братів і київського князя, який дбає про єдність держави, то у Володимира таких підстав не було. З його боку це була саме боротьба за владу, яка знаходила виправдання лише в тому, що не він першим почав. Діти Святослава першими розв'язали ті міжусобиці, які, в кінці кінців, призвели до розпаду Русі і загибелі Київської держави» [6, с. 101].

Отже, «смак влади» нерідко мав гіркуватий відтінок, оскільки часом змушував князів забувати про державні інтереси, почуття обов'язку, братерські почуття.

Метафоричне значення смаку по відношенню до таких соціально-психологічних категорій, як влада, свобода, помста знайшли широке застосування у «Повісті врем'яних літ». Функціонуючи в давньому тексті як стійкі фразеологічні зрощення, поняття «смак влади», «смак свободи», «смак помсти» набувають образного наповнення, художнього значення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Агресія у відповідь. Помста як вид агресії / <http://www.refine.org.ua/pageid-5513-4.html>.
2. Білоус П. Літературна медієвістика. Вибрані студії: У 3-х томах. – Т. 1: Зародження української літератури: Монографія / Петро Білоус. – Житомир, 2011. – 376 с.
3. Лихачев Д. Избранные работы: В 3 томах. – Т. 2: Великое наследие; Смех в Древней Руси; Заметки о русском / Дмитрий Лихачев. – Л.: Художественная литература, 1987. – 496 с.
4. Повість врем'яних літ: Літопис (За Іпатським списком) / Пер. з давньоруської, післяслово, комент. В. Яременка. – К.: Рад. письменник, 1990. – 558с.
5. Філософський енциклопедичний словник / за ред. В. Шинкарука. – К.: Абрис, 2002. – 742 с.
6. Шайкин А. «Повесть временных лет»: история и поэтика / Александр Шайкин. – М.: НП ИД «Русская панорама», 2011. – 616 с.

“ЗОБРАЖУВАЧ ДОБРИХ ОБІДІВ”: РЕФЛЕКСІЯ ЕСТЕТИЧНОГО СМАКУ В ОБРАЗІ СТРАВ У ТВОРАХ ТОМАСА МАННА

Світлана МАЦЕНКА

Львівський національний університет імені Івана Франка

Визначного німецького письменника Томаса Манна показано як поціновувача гарних страв і “зображувача добрих обідів”. Отже, порушено проблему зв'язку естетичного та фізіологічного смаків. Відтак вказано на те, що образи страв у творах Т. Манна відзначаються рефлексією естетичного смаку, засвідчуючи високу якість літературної творчості. Мовиться про інсценування обідів та вечер у творах письменника як відображення “сприйняття світу” через їжу та напої в індивідуальному, соціальному, культурному та ритуальному аспектах. З антропологічного та літературознавчого погляду, цікавими є також зображені в романах застольні розмови, а з біографічного та кулінарного – збережені в архіві Томаса Манна кулінарні книги, меню та сімейні рецепти.

Ключові слова: їжа, естетичний смак, Томас Манн.

Выдающийся немецкий писатель Томас Манн представлен как ценитель красивых блюд и “изобразитель хороших обедов”. Таким образом, поднята проблема связи эстетического и физиологического вкусов. Указано на то, что образы еды в произведениях Т. Манна отличаются рефлексией эстетического вкуса, свидетельствуя о высоком качестве литературного творчества. Речь идёт об инсценировании обедов и ужинов в произведениях писателя как отражении “восприятия мира” через еду и напитки в индивидуальном, социальном, культурном и ритуальном аспектах. С антропологической и литературоведческой точки зрения, интересными представляются также изображённые в романах застольные беседы, а с биографической и кулинарной – сохранённые в архиве Томаса Манна кулинарные книги, меню и семейные рецепты.

Ключевые слова: еда, эстетический вкус, Томас Манн.

An outstanding German author Thomas Mann is represented as a fervent adherent of delicious dishes and as “a good proper meals painter”. It is noted that numerous images of dishes in his literary works are marked with reflections on aesthetic taste, proving his work's high quality. By this we mean lunches' and dinners' staging in his works as representation of “world perception” via food and beverages in individual, social, cultural and ritual aspects. Thus, one can observe traditional family meals in “The Buddenbrocks”, high-society feasts in the novel “Joseph in Egypt” [“Joseph in Ägypten”], cultural peculiarities of nourishment in “Magic Mountain” [“Der Zauberberg”]. It is important that such descriptions demonstrate “social energy